

Historia miasta

Wałcz jest największym miastem krainy geograficznej - Pojezierza Wałeckiego, wchodzącej w skład południowej części Pojezierza Pomorskiego. Badania historyczne potwierdzają istnienie osadnictwa wczesnohistorycznego na tych ziemiach. Z początku średniowiecza znane są w okolicach Wałcza grodziska i osady. Najbliżej położone to: Strączno – grodzisko i osada umiejscowiona u nasady półwyspu w zachodniej części jez. Raduń; Ostrowiec - grodzisko nizinne, położone wśród podmokłych łąk w zakolu rzeczki Dobrzyca oraz Wałcz - grodzisko i opodal położona osada, znajdujące się w rejonie Bukowiny nad jez. Raduń, na wzgórzu obok północnego skraju obecnego mostu. Nie stwierdzono natomiast istnienia osadnictwa tego typu na terenie dzisiejszego miasta.

Niektórzy historycy przypisują najwcześniejsze wzmianki o Wałczu w źródłach pisanych pochodzących z XIII w., mówiących pośrednio lub bezpośrednio o miejscowości Kron. Teza ta, po wnikliwym badaniu tych dokumentów oraz analizy historycznej innych przesłanek i zdarzeń jest trudna do przyjęcia. Miejscowość Kron, o których mowa w tych dokumentach była najprawdopodobniej położona w północnej części Pojezierza Wałeckiego, w rejonie Mirosławca.

Pojecie geograficzne Pojezierze Wałeckie w opracowaniach historycznych jest często zastępowane terminem Ziemia Wałecka. W okresie powstawania państwowych organizacji plemiennych Ziemia Wałecka leżała na pograniczu wpływów Pomorzan i Wielkopolan. Należy przyjąć, że do czasów przed państwowych Polski, ziemie te były pod kulturowym i politycznym wpływem Pomorzan i związane były z losem dziejowym tego regionu. Mieszko I w drugiej połowie X wieku podporządkował Pomorze. Przynależność Pomorza do Polski nie była jednak trwała, zależała od sytuacji politycznej w Polsce. Stan ten na jakiś czas unormował dopiero Bolesław Krzywousty, organizując kilka wypraw wojennych na Pomorze, w wyniku których m. in. Ziemia Wałecka w I połowie XII wieku na stałe została włączona do Polski i związana historycznie z Wielkopolską.

W okresie rozbicia dzielnicowego w Polsce Ziemia Wałecka podzieliła los Wielkopolski i należała do jej dziedziców. Sytuacja zmieniła się w 1296 roku z chwilą śmierci władcy wielkopolskiego i króla polskiego, Przemysława II. Marchia Brandenburska kontynuując swoją ekspansję terytorialną, wykorzystując osłabienie Wielkopolski po śmierci władcy, stopniowo zajmowała północne krańce tych ziem, w tym około 1300 roku Ziemię Wałecką. Chcąc utrwalić swoje panowanie, margrabiowie dokonali licznych nadań ziem swoim znaczącym rycerzom. Północną część Ziemi Wałeckiej otrzymali Wedlowie, których siedzibami stały się później Mirosławiec i Tuczo.

23 kwietnia 1303 r. margrabiowie Otto, Konrad, Jan i Waldemar wydali rycerzom Ulrykowi Schöning i Rudolfowi Lebendal przywilej na założenia miasta (Wałcza), które miało nazywać się Arnescrone.

Miasto zostało ulokowane na wzgórzu między jez. Raduń na północy i jez. Zamkowym (pierwotnie Volcen) na południu. Od strony północno-wschodniej teren otoczony był rozlewiskiem jezior, a później podwójnym korytem rzeczki Młynówki i Żydówki, a od zachodu bardzo bagiennym przesmykiem łączącym te jeziora. Tak usytuowane miasto stwarzało dogodne możliwości obronne, a jeziora i pobliskie lasy - warunki do egzystencji. Przez miasto przechodził szlak drogowy, wiodący z terenów zza Odry do Gdańska, tzw. trakt gdański.

W późniejszym czasie miasto zostało obwarowane ziemno-kamiennodrewnianymi umocnieniami obronnymi. Do miasta prowadziły dwie bramy, od strony wschodniej Brama Młyńska, z przeciwnej - Brania Zachodnia (Wysoka). Bramy posiadały mosty zwodzone, które dodatkowo zabezpieczały miasto przed atakiem nieprzyjaciela.

Siedzibą rycerzy, otrzymujących prawo lokowania miasta (zasadźców), był położony na wzniesieniu obok miasta dwór, ulokowany u nasady półwyspu nad jez. Zamkowym (w dokumencie lokacyjnym nazwany „eyn Hals”, obecnie półwysep Orla). Ze względu na swój charakter obronny nazwany był zamkiem. Była to budowla drewniana, tak samo jak miasto ufortyfikowana, od strony lądu otoczona rozlewiskiem jezior oraz rzeczki Młynówki i Żydówki.

Ludność miasta utrzymywała się z rybołówstwa, bogactwa okolicznych lasów, uprawy podmiejskich pól, rzemiosła i handlu. Warunki gospodarcze miasta poprawiały wiodące trakty handlowe - wspomniany już trakt gdański oraz szlak z Wielkopolski nad Bałtyk.

Utraconą na rzecz Marchii Brandenburskiej Ziemię Wałęcką odzyskał w roku 1368 król Kazimierz Wielki, wykorzystując sytuację polityczną w Niemczech i zaangażowanie w niej Marchii Brandenburskiej. 10 maja 1368 r. dokumentem wystawionym w Poznaniu Kazimierz Wielki potwierdził przywilej lokacyjny dla Wałcza, ustanawiając Wałcz i najbliższe tereny własnością królewską. Ze względu na znaczenie polityczne i strategiczne, jakie w tym czasie odgrywała Ziemia Wałęcka w stosunku do Pomorza i nowo powstałego państwa Zakonu Krzyżackiego, w Wałczu utworzone zostało starostwo grodowe. Urząd starosty początkowo powierzany był osiadłym w Mirosławcu i Tucznie rodom rycerskim Wedłów, później godność tę piastowały bogate rody z Wielkopolski.

Mając na względzie ewentualne połączenie Pomorza Zachodniego z Polską i ułatwienie starań o koronę polską swojemu wnukowi księciu śląskiemu, Kazimierzowi (Kaźko), Kazimierz Wielki (zmarł w roku 1370) w testamencie zapisał mu szereg ziem, m.in. Wałcz. Po śmierci Kaźka w roku 1377 rozpoczął okres sporów o Ziemię Wałęcką, zakończony ostatecznie przyłączeniem jej do Polski przez króla Władysława Jagiełłę. W roku 1378 miasto spotyka nieszczęście, w wyniku pożaru prawie wszystkie zabudowania spłonęły, oddalony od miasta zamek ocalał.

W miarę zaostrzania się konfliktu krzyżacko - polskiego na początku XV w., wzrosło zagrożenie Ziemi Wałęckiej ewentualnym atakiem krzyżackim. Zdając sobie sprawę z tego niebezpieczeństwa, król Władysław Jagiełło 14 czerwca 1406 roku polecił wzmocnić obronę nadgranicznych miast i zamków, tj. Drahimia (Stare Drawsko), Czaplinka i Wałcza. Zdobycie tych ziem przez Krzyżaków miało dla nich istotne znaczenie, ponieważ uzyskaliby bezpośredni kontakt swoich posiadłości z państwem niemieckim, i dalej z Europą Zachodnią. W roku 1407 Krzyżacy pod dowództwem wójta Nowej Marchii Arnolda von Baden zaatakowali niespodziewanie zamek i miasto Wałcz. Odpowiedzialnym za obronę Wałcza był Mikołaj Czarnkowski. Krzyżacy miasto zdobyli i doszczętnie spalili, zamek zdołał się obronić. Dwa lata później ponownie miasto było przedmiotem ataku Krzyżaków, lecz tym razem dobrze przygotowane do obrony stawiało skuteczny opór. Pokój toruński 1411 roku, zawarty po zwycięskiej bitwie z Krzyżakami pod Grunwaldem, nie zmienił sytuacji politycznej i strategicznej Ziemi Wałęckiej. Spodziewając się nowego konfliktu z Krzyżakami, latem 1426 roku Władysław Jagiełło przeprowadza inspekcję grodów nadgranicznych, w tym i Wałcza.

Trzynastoletnia wojna polsko-krzyżacka (1454-1466) spowodowała nowe walki na tych terenach. Wykorzystując bierność wojsk polskich, a także mniejszą czujność grodów nadgranicznych z powodu ciężkiej zimy, załoga krzyżacka z Chojnic pod dowództwem Kaspra Nostitza 25 lutego 1460 roku zaatakowała Wałcz. Zaskoczone miasto zostało zdobyte, zamek obronił się. Wkrótce jednak i zamek został podstępem zdobyty. Sprawą odzyskania Wałcza zainteresował się król Kazimierz Jagiellończyk, polecając rycerstwu wielkopolskiemu zdobycie miasta i zamku. Zorganizowano dwie wyprawy, w marcu i lipcu 1460 roku. Dopiero druga wyprawa, po długim oblężeniu, doprowadziła do zdobycia Wałcza, lecz Krzyżacy opuszczając go doszczętnie spalili zamek. Wieść o odzyskaniu Wałcza ucieszyła króla, który o tym fakcie polecił powiadomić natychmiast sojusznika w tej wojnie, miasto Gdańsk, jako

istotne, strategiczne wydarzenie w toczącej się wojnie z Zakonem. Pokój toruński 1466 roku, doprowadzając do przyłączenia Pomorza Gdańskiego do Polski, spowodował odsunięcie granic państwa krzyżackiego od Ziemi Wałeckiej, co zapewniło na wiele lat upragniony spokój na tych terenach. Drobne konflikty graniczne polsko-pomorskie i wewnętrzne spory religijne (reformacja i kontrreformacja) nie miały większego negatywnego wpływu na rozwój miasta.

Dla Wałcza nastąpiły czasy trwające do połowy XVII w, które możemy nazwać „złotym okresem”. Starostowie wałeccy prowadzili korzystną politykę osadniczą, której efektem był rozwój i rozbudowa miasta. Tej akcji osadniczej sprzyjał fakt napływu do Polski wielu emigrantów z Europy Zachodniej, uciekinierów toczących się tam wojen religijnych, ale i także poszukujących lepszych warunków życia. Skład mieszkańców miasta był więc zróżnicowany pod względem narodowym, zamieszkiwali go Polacy, Niemcy, Żydzi i Szkoci. Rozwijające się miasto stało się jednym z ważniejszych ośrodków życia gospodarczego i administracyjnego (starostwo) północnej Wielkopolski. W 1524 roku, król Zygmunt Stary wyznaczył Wałcz jako stację celną dla pędzonego bydła na zachód Europy. Starostowie wałeccy, pochodzący z możnego wielkopolskiego rodu Górków, zabiegali o utworzenie w Wałczu urzędu grodzkiego. Starania te powiodły się Andrzejowi II, który w tej sprawie uzyskał w roku 1554 edykt króla Zygmunta Augusta. Było to szczególne wyróżnienie dla Wałcza biorąc pod uwagę fakt, że w województwie poznańskim takie urzędy posiadały tylko miasta Poznań i Wschowa. Starosta wraz ze swoim urzędem obsługiwał w sprawach sądowych i cywilno-prawnych nie tylko teren starostwa wałeckiego, lecz także ujskopińskiego i drahimskiego. Siedzibą urzędu był dwór starosty (zamek).

Król Stefan Batory, chcąc poprawie sytuację mieszkańców Wałcza po pożarze miasta w roku 1577, 20 sierpnia tego roku nadał mu prawo organizowania cotygodniowych targów i trzech jarmarków w roku. Następni władcy, przy okazji potwierdzania przywilejów miasta, rozszerzali prawo organizowania jarmarków tak, że w połowie XVII w. Wałcz mógł organizować 6 jarmarków. Rozwojowi miasta sprzyjał ożywiony ruch osiedleńczy. Napływający nowi osadnicy byli jednak niezbyt chętnie przyjmowani przez mieszkańców miasta, widziano w nich zagrożenie i konkurencję dla swojej działalności gospodarczej. Często musiał interweniować w tych sprawach starosta, a gdy to nie pomagało, osiedlał ich na podmiejskich gruntach starościńskich. Wkrótce na wschód od miasta powstała nowa osada, jako przedmieście. Ponieważ mieszczanie nie uznawali ich za pełnoprawnych obywateli miasta, w roku 1613 przy poparciu starosty zorganizowali oni własny samorząd miejski na czele z burmistrzem. 20 kwietnia 1633 r. starosta wałecki Melchior Wejher nadał mu prawa miejskie, które 3 maja tego roku król Polski Władysław IV potwierdził. Dotychczasowe przedmieście przekształciło się w drugi ośrodek miejski, tzw. Nowe Miasto. W połowie XVII w. miasto to liczyło 62 budynki, natomiast stare miasto 229.

Pomyślny okres dla miasta przerwała wojna ze Szwecją w latach 1655 - 1660 (tzw. potop szwedzki). Maszerujące ze Szczecina przez Wałcz w kierunku Wielkopolski wojska szwedzkie pod dowództwem feldmarszałka Wittenberga, doprowadziły miasto do ruiny. Urząd grodzki z Wałcza czasowo przeniesiono do Poznania. Szwedzi rozbiwszy 23 lipca 1655 r. obóz pod Wałczem, pertraktowali z pospolitym ruszeniem zebrany pod Ujściem, doprowadzając do jego kapitulacji. W okresie działań wojennych, teren Wałcza i okolic był miejscem przemarszu i pobytu wojsk szwedzkich, brandenburskich (sojuszników Szwedów) oraz polskich pod dowództwem Stefana Czarnieckiego. Usunięcie Szwedów z Polski ustabilizowało również sytuację na Ziemi Wałeckiej.

W roku 1658 uruchomiono ponownie urząd grodzki. Zniszczenia były jednak duże. Dotychczas funkcjonujące dwa miasta, stare i nowe, nie były w stanie samodzielnie egzystować, dlatego w tymże roku edyktem króla Jana Kazimierza zostały połączone w jeden organizm miejski.

Sprowadzony do Wałcza Zakon Jezuitów do przeciwdziałania reformacji założył w roku 1665 kolegium na terenie podmiejskim, tzw. górze mniszej. Po uzyskaniu terenu w samym mieście, tzw. górę burmistrzowską, przeniesiono tutaj swoją siedzibę i szkołę, która ze względu na swój poziom nauczania nazwano „Atenami Wałęckimi”. W szkole tej pobierali naukę słynni ludzie późniejszych czasów, m.in. Stanisław Staszic i poeci niemieccy Ewald Kleist i Herman Löns. Tradycje tej szkoły kontynuuje obecnie miejscowe Liceum Ogólnokształcące im. Kazimierza Wielkiego przy ul. Kilińszczaków.

Działania wojenne w okresie wojny północnej (1700-1721) oraz wojny siedmioletniej (1756-1763) dotknęły także Ziemię Wałęcką. Przemarsze i grabieże wojsk stron wojujących doprowadziły do ruiny miasta i wsi.

Wykorzystując słabość polityczną i wojskową Polski, Prusy już w roku 1770 zajęły północne tereny Wielkopolski, w tym i Ziemię Wałęcką, tworząc tzw. „kordon sanitarny”. W wyniku I rozbioru Polski w roku 1772 Wałcz został włączony do Prus. Z ziem nadnoteckich włączonych do Prus utworzono nową jednostkę administracyjną - Okręg Nadnotecki, w skład którego wchodziły cztery powiaty, jednym z nich był powiat wałęcki. Został on powiększony terytorialnie na południe, oprócz Wałcza, Jastrowia, Mirosławca, Tucznia i Człopy, w jego skład weszły: Ujście, Czarnków, Trzcianka, Piła, Chodzież i Budzyń.

Wydarzenia wojen napoleońskich dotknęły także Wałcz. Pierwszym symptomem była uciekająca z Berlina pruska para królewska, która po klęsce wojsk pruskich z Francuzami pod Jeną i Auerstedt (w 1806 r.) podążyła do Królewca, zatrzymując się na nocleg w Wałczu w miejscowym kolegium. W dwa tygodnie później (11 listopada) wkroczyły do Wałcza wojska francuskie, z oddziałów dowodzonych przez gen. Lannesa. Okres wojen napoleońskich zubożał miasto w wyniku nakładanych kontyngentów wojskowych oraz ciężaru utrzymania przebywających wojsk walczących stron.

Postanowieniami traktatu pokojowego w Tylży w roku 1807 ówczesne ziemie powiatu wałęckiego zostały podzielone na dwie części: północna z Wałczem pozostała przy Prusach, natomiast południowa z Piłą, Trzcianką i Wieleniem weszła w skład utworzonego Księstwa Warszawskiego. Upadek Napoleona i postanowienia Kongresu Wiedeńskiego z roku 1815 zmieniły sytuację polityczną Prus i jej granic. Powiat wałęcki pozostał w zasadzie w granicach niezmiennych i został włączony do prowincji Prusy Zachodnie - Regencja Kwidzyńska. Dawne południowe obszary powiatu weszły w skład Wielkiego Księstwa Poznańskiego, podporządkowanego całkowicie Prusom.

Początek I połowy XIX wieku to niezbyt korzystny okres rozwoju Wałcza. O ile pod koniec XVIII w., w ciągu dwudziestu lat przybyło 1000 mieszkańców (1783 r. miasto liczyło 1448 osób, 1804 r. - 2423), to w następnym takim samym okresie miasto powiększyło się tylko o niewiele ponad 300 mieszkańców (1826 r.- liczyło 2732 osoby). Następne lata były pomyślniejsze dla miasta, tempo rozwoju było znacznie szybsze od pozostałych miasteczek powiatu, jednak nie tak znaczące, jak np. w sąsiedniej Pile. Rozwój ten nie wynikał jednak z ożywienia gospodarczego miasta, lecz głównie z faktu lokowania w siedzibie powiatu odpowiednich urzędów, a także stacjonowania garnizonu wojskowego. Stan ludności w mieście stopniowo zwiększał się i wynosił: w roku 1849 - 4180 osób, 1875 r. - 6064 i 1910 - 7673 mieszkańców.

Na przełomie XIX - XX wieku Wałcz wzbogacił się o wiele urządzeń infrastruktury miejskiej. Zasługi w tym zakresie przypisuje się długoletnim rządom (1875 - 1916) burmistrza Teodora Müllera. W tym okresie powstało większość komunalnych urządzeń miejskich (wodociągi, kanalizacja, gazownia i elektryczność). Znaczącą inwestycją miejską była budowa nowej siedziby dla władz miasta. Po spaleniu się w roku 1841 drewnianego ratusza, w roku 1890 zakończono budowę nowego murowanego budynku ratusza, który spełnia swoją rolę do chwili obecnej.

Ważnym przedsięwzięciem była budowa w II połowie XIX w. budynków dzisiejszego szpitala, zakończona w 1904 roku. Inwestycją w II połowie XIX w., zmieniającą wygląd miasta i poprawiającą jego funkcjonowanie, była zmiana przebiegu rzeczek Młynówki i Żydówki powodujące obniżenie poziomu jezior o prawie 2 metry. Działania te spowodowały osuszenie dużego terenu w środku miasta i wykorzystania go dla celów miejskich. Na miejscu starego koryta rzeczek wytyczono m. in. obecną ulicę Kościuszkowców (dawniej Aleja Poetów), a pozostały teren wykorzystano do zabudowy mieszkalnej.

Jednym z pierwszych obiektów murowanych w mieście był wzniesiony w latach 1798 - 1805 budynek gimnazjum (dawniej kolegium jezuickie założone w połowie XVII w. - Ateny Wałeckie) przy obecnej ul. Kilińszczaków. Po przejściu szkoły pod bezpośredni nadzór władz pruskich, pod koniec XIX wieku szkoła została przebudowana, m. in. dobudowano piękną aulę w stylu późnego baroku. Innym nowym budynkiem szkolnym w mieście była wzniesiona w latach 1895 - 1904 szkoła zawodowa o profilu budowlanym. Zlokalizowana została na rogu obecnych ulic Bankowej i Okulickiego. Funkcjonuje ona do czasów obecnych, zachowując swój pierwotny charakter szkolnictwa zawodowego. Gmachem służącym wałeckiej oświacie stał się również okazały budynek szkoły podstawowej przy ul. Konopnickiej, którego budowę zakończono w roku 1905. W tymże roku zakończono też budowę podobnego, ale większego budynku przy ul. Bydgoskiej, do którego przeniesiono wcześniej funkcjonujące w mieście seminarium nauczycielskie.

Z tego okresu pochodzą też dwie budowle sakralne. Pierwsza z nich to kościół rzymsko-katolicki pod wezwaniem św. Mikołaja przy rynku (Pl. Wolności), wybudowany w latach 1863 — 1865; druga, to świątynia (zbór) ewangelicka, zbudowana nad jez. Zamkowym w latach 1900 - 1903, obecnie kościół rzymskokatolicki pod wezwaniem św. Antoniego. Wyróżniającą się ze względów architektonicznych budowlą w mieście jest obecny gmach poczty, którego budowę zakończono w roku 1895. Urozmaicona architektura oraz bogata ornamentyka zewnętrzna, czynią z niego interesujący obiekt sztuki architektoniczno-budowlanej.

Wiek XIX i początek XX przyniósł znaczne zmiany w komunikacji drogowej. Zapoczątkowała je nowa droga bita w roku 1828 na trakcie pocztowym z Berlina do Królewca (trakt gdański), przechodząca przez Wałcz z kierunku Człopy, dalej do Jastrowia. Prawie pół wieku później miasto zostało połączone dalszymi drogami utwardzonymi z sąsiednimi miejscowościami: w roku 1862 z Trzcianką i Czaplinkiem, w 1879 z Mirosławcem, w 1899 ze Starą Łubianką i dalej w latach następnych z Piłą. W okresie budowy linii kolejowych nie udało się pozyskać przebiegu ważniejszych linii kolejowych przez miasto. Pierwsze połączenie kolejowe Wałcz otrzymał w roku 1881 z Piłą. W następnych latach linię tę przedłużono do Kalisza Pomorskiego, a później do Stargardu Szczecińskiego. Budowano też linie kolejowe o znaczeniu lokalnym. Takimi były połączenia Wałcza z Wierzchowem i dalej Złocińcem (z dworca kolejowego Wałcz Raduń) oraz w roku 1904 z Krzyżem z dworca kolejowego Wałcz Południe (stojący jeszcze obecnie budynek przy ul. Kolejowej, między ul. Bydgoską a Południową). W latach 1910 - 1914 Wałcz otrzymał połączenie kolejowe ze Złotowem. Po drugiej wojnie światowej linia ta została zdemontowana przez wojska radzieckie w ramach reparacji wojennych.

Klęska Niemiec w I wojnie światowej i postanowienia traktatu wersalskiego spowodowały m. in. utratę na rzecz odrodzonej Polski większość ziem zagarniętych jej przez Prusy w wyniku rozbiorów. Ziemia Wałecka wraz z sąsiednimi miastami, Piłą i Trzcianką, pozostała w granicach państwa niemieckiego. W roku 1922 z resztek dawnych prowincji: Poznańskiej i Prus Zachodnich, utworzono nową prowincję „Marchia Graniczna Poznań - Prusy Zachodnie”, w skład której wszedł powiat wałecki. Stolicą prowincji została Piła. W roku 1938, po zmianach administracyjnych w wyniku których część terenów została

włączona do sąsiednich prowincji, Marchia Graniczna została przekształcona w regencję i pod nową nazwą „Marchia Graniczna - Prusy Zachodnie” włączona do prowincji Pomorze.

Okres międzywojenny dla Wałcza nie był zbyt pomyślny. Rozwijająca się sąsiednia Piła, ulokowanie w niej władz prowincji oraz szeregu urzędów i instytucji administracyjnych, osłabiło pozycję Wałcza. Nieliczne zakłady wytwórcze nie miały większego wpływu na rozwój miasta. Pozycję miasta wzmocnił utworzony w roku 1935 silny garnizon wojskowy. Dla tych celów zostały przeznaczone duże obiekty koszarowe, usytuowane przy obecnej ul. Piłsudskiego - Kościuszki, Wojska Polskiego oraz obiekty dowódcze i logistyczne przy ul. Dworcowej, Wroniej i Ciasnej. Wybudowano też budynki mieszkalne dla rodzin wojskowych przy ulicach: Piłsudskiego, Mazowieckiej, Emilii Plater i Przedmiejskiej. Dzięki wsparciu finansowemu państwa powstały osiedla spółdzielcze i komunalne domków jednorodzinnych w rejonie dworca kolejowego Wałcz Raduń oraz między ul. Kołobrzeską a rzeczką Młynówką. W roku 1939 Wałcz zamieszkiwało około 13 500 mieszkańców.

Powstała w wyniku I wojny światowej nowa polityczna mapa Europy, w tym odrodzenie się państwa polskiego, stworzyło nową sytuację strategiczną Wałcza, leżącego w pasie nadgranicznym państwa niemieckiego. Ziemia Wałecka stała się ważnym dla Niemiec obszarem pod względem wojskowym. Nieprzypadkowe było lokowanie w Wałczu dużego garnizonu wojskowego. Pod koniec lat dwudziestych powstała w sztabie wojsk niemieckich koncepcja budowy pasa umocnień zaczepno-obronnych Pomorza, przebiegających równolegle wzdłuż granicy z Polską, od Odry do Bałtyku. Umocnienia te noszące nazwę niemiecką „Pommestellung” w polskich opisach wojskowo-historycznych przyjęły nazwę „Wał Pomorski”. Jednym z ogniw tego systemu umocnień był Wałcz, któremu ze względu na położenie w tym pasie oraz przebieg drogowych ciągów komunikacyjnych, nadano szczególne znaczenie. Zapoczątkowana budowa tego systemu umocnień na początku lat trzydziestych, w rejonie Wałcza realizowana była zasadniczo w latach 1934 - 1937. W okresie II wojny światowej, w sytuacji zagrożenia zbliżającego się frontu wschodniego, pośpiesznie jeszcze je modernizowano i wzmacniano. Poprzez rozbudowę umocnień wojskowych wokół miasta, Wałcz stanowił silny punkt obrony. Stanowiły o nim pasy pól minowych, specjalne urządzenia wodno-inżynierskie wykorzystujące okoliczne jeziora i ciek wodny, system schronów bojowych dla broni maszynowej i artylerii, zapory przeciwczołgowe na polach i drogach dojazdowych do miasta - umiejscowione od strony zachodniej, południowej i południowo-wschodniej miasta. Szczególnie silnie umocniony był pas znajdujący się między drogami do Piły i Jastrowia - grupa umocnień „Cegielnia” i „Marianowo”. Rozwój wydarzeń wojennych na tym odcinku frontu oraz obawa Niemców okrążenia ich w mieście spowodowała, że po kilkudniowej walce na przedpolach miasta z nacierającymi wojskami radzieckimi, obrońcy wycofali się z wałeckiego pasa umocnień. Trwałymi śladami tych wydarzeń historycznych są do dziś na obrzeżach miasta pozostałości umocnień Wału Pomorskiego oraz Cmentarz Wojenny przy ul. Zdobywców Wału Pomorskiego. Po 173-letniej przynależności do państwa niemieckiego, 12 lutego 1945 roku Wałcz powrócił do Polski.

W większości opustoszałe miasto zaczęło być stopniowo zasiedlane, w pierwszej kolejności przez Polaków - robotników będących na przymusowych robotach w Wałczu i okolicach, a później przez przesiedleńców ze wschodnich terenów przedwojennej Polski. Osiedlała się też licznie ludność z pozostałych terenów Polski, licząc na lepsze warunki życia.

W latach 1945 - 1950 Wałcz był siedzibą powiatu i wchodził w skład województwa szczecińskiego. W wyniku reorganizacji administracyjnej państwa w roku 1950, powiat wałecki przyłączono do nowo powstałego województwa koszalińskiego, a po reformie terytorialnej państwa w roku 1975 znalazł się w nowo utworzonym województwie pilskim. W związku z likwidacją powiatów miasto przestało być jego siedzibą. Rok 1999 przyniósł

nowe struktury administracyjne państwa w wyniku których Wałcz stał się ponownie siedzibą powiatu i wszedł w skład województwa zachodniopomorskiego.

Po okresie odbudowy zniszczeń wojennych w mieście, pod koniec lat pięćdziesiątych rozpoczyna się budowa nowych budynków mieszkalnych. Z biegiem lat powstają obiekty mieszkaniowe na terenach dotychczas niezabudowanych. Skupiska mieszkalne tworzą nowe osiedla: Tysiąclecia, Wojska Polskiego, Poniatowskiego, Zatorze, Dolne Miasto, Piastowskie i inne pomniejsze, szczególnie domków jednorodzinnych. Ludność miasta w roku 1975 wynosiła 20 tys. mieszkańców, a obecnie około 27 tys.

W pierwszej połowie lat siedemdziesiątych miasto uruchomiło miejską komunikację autobusową oraz zasilanie gazem ziemnym. Podjęcie szerokich działań w zakresie infrastruktury miejskiej stworzyło optymalne warunki w zaopatrzeniu miasta w wodę, energię ciepłą oraz oczyszczanie ścieków i składowanie odpadów komunalnych. Nową dzielnicą przemysłowo-handlową stał się teren przy ul. Budowlanych. Nowoczesne zakłady produkcyjno-usługowe oraz obiekty handlowe o dużej powierzchni (markety), tworzą nowy krajobraz tego rejonu miasta.

Minione lata to także okres rozbudowy bazy kulturalno-oświatowej. W roku 1964 miasto uzyskuje nowy duży obiekt - dom kultury, który w roku 2007 został zmodernizowany. Miasto pozyskało także dwie nowe szkoły oraz dwie hale sportowe. Rozbudował się i unowocześnił Ośrodek Przygotowań Olimpijskich wyposażony w nowy hotel, halę sportową, boisko i kąpielowy basen kryty, służący także mieszkańcom miasta. Na uwagę także zasługuje rewitalizacja w latach 1998 – 2013 wałeckiej „starówki” oraz wielu obiektów użyteczności publicznej, m. in. ratusza, rynku, „Aten Wałeckich”, szkoły podstawowe nr 2 i 3, promenady nad jeziorami Zamkowym i Raduń.

Znaczącym wydarzeniem dla miasta było uruchomienie w roku 2004 roku Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej, obok istniejącego już Kolegium Nauczycielskiego i oddziału zamiejscowego Uniwersytetu Szczecińskiego.

Opracował: Leszek Józwik